

Навроцька А. І.

Судові справи церковних братств за 1668–1708 рр. (на підставі аналізу книг духовного суду Львівської єпархії)

Досліджено невідомі чорнові та чистові записи книг протоколів львівського духовного єпископського суду з колекції Національного музею у Львові, за час перебування на єпископській кафедрі Йосифа (Шумлянського) (1667–1708), проаналізовано типологію судових справ церковних братств, що діяли в цей час у межах Львівської єпархії та позивались до духовного суду, здійснено спробу узагальнити внутрішні та зовнішні конфлікти братств другої половини XVI – початку XVIII ст., на основі судових протоколів показано релігійне, культурне та соціальне життя братств у тогочасному суспільстві, розкрито специфіку релігійної і фінансово-господарської діяльності братств. Звернено увагу на особливості функціонування братських статутів, та застосування їх у повсякденному житті братчиків. Підкреслено правовий принцип врегулювання суперечок поміж братствами. Показано особливості дисциплінування як братств так і братського духовенства.

Ключові слова: церковні братства Львівської єпархії, Львівський духовний єпископський суд, протоколи судових засідань, Національний музей у Львові

Актуальність дослідження обумовлено необхідністю введення у науковий обіг нових джерел церковного походження, та їхнього комплексного аналізу, зокрема протоколів засідань духовного суду, що стосуються таких церковних інституцій, як братства. Вперше в українській історіографії введено в науковий обіг і досліджено цілісний комплекс книг духовного суду Львівської єпархії з окремого хронологічного періоду (1668–1708), що дозволяє з'ясувати типологію та дослідити особливості судових позовів поміж братствами. Показати значення судових протоколів як джерела до історії братського руху.

Вивчення історії Львівської єпархії неможливе без врахування різних історико-релігійних контекстів, одним з яких є діяльність братств. Об'єктом дослідження є братства Львівської єпархії, що фігурували у духовних єпископських судах під час перебування на Львівській кафедрі єпископа Йосифа (Шумлянського) (1667–1708). Нижня хронологічна межа дослідження – 1667 р. (Поставлення Йосифа (Шумлянського) на єпископа Львівського, зокрема, – найдавніша збережена книга духовного суду у колекції Національного музею у Львові (далі – НМЛ), датується 1668 р. Кінцева межа – початок XVIII ст. – обумовлена прийняттям Львівською єпархією унії з католицьким світом).

Мета статті – дослідити невідомі чорнові та чистові записи книг протоколів львівського духовного єпископського суду з колекції Національного музею у Львові за час перебування на єпископській кафедрі Йосифа (Шумлянського) (1667–1708); проаналізувати типологію судових справ церковних братств, що

діяли у цей час у межах Львівської єпархії та позивались до духовного суду; здійснити спробу узагальнити внутрішні та зовнішні конфлікти братств другої половини XVI – початку XVIII ст.; на основі судових протоколів показати релігійне, культурне та соціальне життя братств у тогочасному суспільстві; розкрити особливості релігійної та фінансово-господарської діяльності братств.

У відділі рукописів та стародруків НМЛ зберігається колекція книг духовного суду. Появу судових книг у Львівській православної єпархії, очевидно, слід пов'язувати якщо не з архієрейським служінням Гедеона (Балабана) (1576–1607), то напевне його наступників Єремії (Тисаровського) (1607–1641) або ж Арсенія (Желіборського) (1641–1662) [1]. Найвірогідніше, Йосиф (Шумлянський) лише продовжив і вдосконалив книжковий спосіб реєстрації судових чинностей, котрий, як відомо, поширився в усіх державних, приватних, церковно-адміністративних інституціях ще у XV–XVI ст. [2] (коли документ, як такий, заступають книги вписів [3]). Про тяглість цієї канцелярської практики свідчить найдавніша збережена у Львівському єпархіальному архіві книга духовного суду, що датується 1668–1674 рр. [4]. Книги духовного суду в українській історіографії досліджувались лише фрагментарно і потребують комплексного дослідження. Серед наукових праць можна згадати статті Євстахія Сіцинського, вивчаючи соціальні практики на Поділлі у XVIII ст., дослідник опирався головно на книги духовного суду Кам'янецької унійної консисторії [5]. Судові справи, які у XVIII ст. розглядав львівський консисторський суд у зв'язку з правопорушенням парафіяльних священників вивчала працівниця НМЛ Меланія Бордун [6; 7]. У 60-х рр. XX ст. аналіз канцелярської практики реєстрації судових чинностей у Львівській єпархії робив відомий український дослідник Ярослав Дашкевич [2]. У радянський період (70–80-ті рр. XX ст.), незважаючи на ідеологічні обмеження, детальний археографічний опис документів НМЛ, зокрема і книг духовного суду, здійснив його співробітник Йосип Гронський (1902–1984). Структуру, особливості створення та організацію духовного суду вивчав Ігор Скович [8], проте автор не використовував найдавніших книг з 1668–1674 рр., а опрацьовував судові книги пізнішого часу. Книги духовного суду, як джерело до історії монастирів вивчав Андрій Павлишин [9]. Серед останніх спеціальних досліджень слід згадати археографічні розвідки Анни Навроцької про найдавніше збережену книгу духовного суду Львівської єпархії [4]. До книг львівського єпископського суду звертався Богдан Лазорак. У своїх статтях автор вивчає передумови, історичні обставини та механізм переходу львівських братств до унії [10]; діяльність Львівського Преображенського братства у першій половині XVIII ст. [11]; факти до історії братських шкіл у межах Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії [12]. Крім того, на основі судових позовів братчиків Б. Лазорак вивчав окремі аспекти до історії Львівського братства св. Спаса [13], братства Різдва Христового у Жовкві [14], та братства Різдва Богородиці на Тарнаві [15], правда у своєму дослідженні автор звертався здебільшого до пізніших єпископських судових книг. Крім того, під час вивчення

конфлікту кам'янецького намісника Михайла Гунашевського з духовенством, руським магістратом і парафіяльною громадою церкви Івана Хрестителя, дослідник опрацював копію судової справи від 4 лютого 1664 р. із втрачених на сьогодні книг-протоколів кам'янецького духовного суду [16].

З опрацьованих книг [17–27] випливає, що до послуг єпископського духовного суду звертались львівські міські та передміські братства: братство при церкві Св. Миколая [17, с. 110–111, 112; 18, арк. 9, 26 зв., 45 зв., 47; 20, арк. 25; 22, арк. 37, 46 зв.–47; 24, арк. 4; 25, арк. 99 зв.–103; 26, арк. 6 зв.–7, 80 зв.–81 зв.; 27, арк. 16, 28–28 зв., 44], братство при церкві св. Йоана Богослова [18, арк. 84; 20, арк. 2; 22, арк. 62 зв.; 23, арк. 104 зв.–105; 26, арк. 25–25 зв.; 27, арк. 61], Святоонофрієвське братство [18, арк. 47; 22, арк. 16–16 зв.; 26, арк. 63–63 зв.], Святофедорівське братство [18, арк. 16–18 зв., 21, 83 зв.; 20, арк. 15, 19 зв.–20, 55 зв., 56 зв., 57 зв., 63 зв., 70 зв.–71, 72 зв., 73; 22, арк. 3, 40–40 зв., 52, 62 зв., 63 зв.–64; 23, арк. 23 зв., 24–24 зв., 43, 57 зв., 99; 27, арк. 15 зв.–16, 52, 68 зв.], Воскресенське братство [18, арк. 9; 23, арк. 57 зв.], Богоявленське братство [20, арк. 38, 63–63 зв.; 22, арк. 51 зв., 52; 26, арк. 4, 9 зв.], Хрестовоздвиженське братство [17, арк. 86; 20, арк. 4; 27, арк. 68, 68 зв.], братство при церкві Св. П'ятниці [23, арк. 5–5 зв., 6 зв.–7; 26, арк. 8 зв.–9], Благовіщенське братство [18, арк. 37 зв.; 20, арк. 44, 45; 24, арк. 3], братство Св. Трійці [26, арк. 11], братство св. Михайла [17, арк. 26 зв.], братство св. Спаса (Преображенське) [17, арк. 10–11; 23, арк. 41–41 зв.], братство на Тернаві (Замкова – Львівська) [26, арк. 40–41], братство Покрови Пресвятої Богородиці, яке знаходилось у міському селі Голо[в]ську (Голоську) [26, арк. 44 зв.]. Щоправда, відомості про Голоське братство ми знаходимо лише в копії “реєстру унійних братств та монастирів Львова”, який Йосиф (Шумлянський) 8 травня 1702 р. задекларував і ствердив особистим підписом у книзі духовного суду 1702–1703 рр. [26, арк. 44 зв.]. Згідно цього реєстру братства отримали право з “власними хоругвами та хрестами збиратись на публічні празничні та поховальні процесії” з дотриманням унійної канонічної традиції [26, арк. 44 зв.]. Так, у переліку 13 львівських братств, що перейшли на унію, під номером 3 і прописане Голо[в]ське братство [26, арк. 44 зв.; 28].

Братства, що діяли за межами міста Львова та фігурують у книгах єпископського суду з приводу суперечливих справ, були у наступних населених пунктах: братство Різдва Христового у Жовкві [18, арк. 70 зв.; 19, арк. 17; 21, арк. 1–2 зв.; 22, арк. 2; 27, арк. 40 зв.–41 зв., 62–63 зв.], Глинську [18, арк. 70 зв., 88 зв.]; братство св. Миколая у Золочеві [20, арк. 77 зв.–78], при Нагірній церкві у Щирці [17, с. 75–81; 23, арк. 118 зв.–119; 24, арк. 7, 46 зв.; 26, арк. 36–36 зв., 42], Жидачеві [26, арк. 35]; братство св. Миколая у Кам'янці-Струмиловій [23, арк. 17–18, 22–22 зв.], Новому Роздолі [18, арк. 48; 19, арк. 6 зв.; 27, арк. 56 зв.], Буську [21, арк. 6–6 зв.], Янові [24, арк. 6; 26, арк. 68–68 зв.], Деревачі [20, арк. 64], Головецьку [23, арк. 4–4 зв., 22 зв.–23], Рогатині [22, арк. 36 зв.–37].

Згідно братських статутів, суперечки поміж братчиками мали вирішуватись на братському суді, куди скликалися, згідно нормативних документів, як старші

так і молодші братчики, ніхто з братів не мав покривати провини своїх колег, а хто б таке чинив, то отримав би покарання не менше ніж погрішник. Серед видів покарань найчастіше йшлося про сидіння на дзвіниці, сплату до церкви воском різної ваги – відповідно до тяжкості вчинку. Так, скажімо, братські артикули передбачали: “Брат на брата мѣль бы што, не повинень где инде справедливості шукати только в Братстве” [29, арк. 6]. У Статуті міститься “попередження”, що у випадку порушення цього права та втручання до братського суду зі сторони єпископів, чи притчу церковного, чи світських осіб, на таких буде “неблагословение и клятва всех четырех Патриархов Вселенських и клятва Святых отец вселенських седми соборов” [29, арк. 11 зв.]. Наступний артикул передбачав покарання за провину: “Казнь всем обвиняемым на зводнице седение, если би брат в сходце домовиль повинен сидети и пол камня воску дати и брата перепросити и братию всю не отходячи з сходики” [29, арк. 5–5 зв.]. Однак, якщо братчик не визнавав провини, то артикул передбачав до суду “нашого направити” [30, арк. 2 зв.]. Значна кількість судових справ за участі братчиків, свідчить, що внутрішні суперечки часто виносилися за межі братства. Зрештою, така практика зрозуміла, якщо братство чи братчики судилися з особами поза меж братства. Так само до єпископського суду потрапляли справи, що були пов’язані з заміщенням пароха (скажімо через негідну поведінку, чи інші його проступки), при храмі якого було братство. Найімовірніше, у випадку з львівським Богоявленським братством, ця практика мала тяглість від 20 грудня 1603 р., коли владика Гедеон (Балабан) видав грамоту для братства, згідно з якою братчики не могли самостійно усунути священника, вони були змушені звертатись до єпископської зверхності у випадку зловживань клірика, а після розгляду справи єпископ міг покарати винного ієрея [31, с. XVIII]. Однак з вивчених судових позовів виглядає, що такий пункт у організаційному врегулюванні суперечок був і в інших братствах, як безпосередньо львівських, так і розташованих поза Львовом. Зрештою, з другої половини XVII – XVIII ст., як духовенство так і миряни підлягали лише духовному консисторському суду, на якому повинен був головувати безпосередньо єпископ.

Однією з найпоширеніших причин для судових процесів серед церковних братств Львівської єпархії були фінансові суперечки, які переважно стосувалися прибутків і витрат братства, лежаного йому майна або ж права володіння спадщиною померлих братчиків чи інших жертводавців. Так, братство при церкві Св. Миколая у Львові, позивалось 31 серпня 1683 р. до настоятеля храму, за те, що він забрав з церкви Трефологійон (книжка з текстами святкових богослужінь). Знаємо, що першочерговим завданням братств була опіка над “благолепієм обряду, порядок у церкві та церковні знадоби” [32, с. 1]. Отож не дивно, що воно звернулось до суду, вимагаючи у пароха повернути книгу до храму. Суд наказав Трефологійон повернути, а у випадку, якщо отець знову наважиться чинити якусь кривду братству то змушений буде сидіти цілий день на дзвіниці [27, арк. 44]. Щодо привласнення церковних книг, позивалось до свого пароха і львівське брат-

ство Чесного Хреста. Так, на суді у Львові братство скаржилось на отця, що забрав з церкви “друковані книги”, для вирішення суперечки знадобилося більше часу і судові засідання було перенесено [27, арк. 68]. Натомість у книгах духовного суду знаходимо запис під 9 квітням 1689 р., в якому мовиться, що у Львові, у соборі Св. Юра, отець церкви Св. Миколая з Золочева, позивається до Миколаївського львівського братства, за те, що воно забрало і привласнило собі Євангеліє. Суд зваживши, що справа серйозна, переніс її на час Генерального собору, що мав відбутися у Золочеві, а Євангеліє до того часу мало перебувати у братства [20, арк. 77 зв.–78]. У ще одній справі пов’язаній з Євангелієм фігурувало львівське братство св. Федора: незважаючи на свої обов’язки збереження і підтримування практики богослужінь братчики, разом з парохом, забрали з церкви Євангеліє і віддали у заставу. З постанови суду дізнаємось, що отець, за такий вчинок змушений був сплатити на суд 10 гривень, відбути день ув’язнення на дзвіниці, а братству за те, що вчинило такий злочин, наказано заплатити штраф 6 гривень і 2 дні відбути ув’язнення на дзвіниці, крім того негайно викупити заставлене Євангеліє [18, арк. 83 зв.].

Окрім судових позовів, щодо книг, до суду звертались як братства, так і парафіяни щодо повернення боргів. Миське братство церкви Св. Миколая подало до єпископських книг позов на Онуфрієвське братство, за те, що вони відібрали у них свічки. У своєму рішенні, суд виніс постанову, що винуватці повинні сплатити 2 фунти воску до львівської катедри, а також перебути дві години ув’язнення на дзвіниці [18, арк. 47]. Цікавий випадок зафіксований у єпископських судових книгах під час суду, що відбувався у Львові при кафедральному храмі 1 квітня 1695 р. Братство св. Федора позивалось до Воскресенського братства за те, що вони без відома наважились взяти церковне братське срібло для торгівлі у власних цілях. За такий вчинок, суд наказав повернути 100 злотих братству, а за те, що посміли торгувати братським сріблом, заплатити вини на суд 3 гривні [23, арк. 57 зв.]. З наступного випадку випливає, що практика використання братських грошей у власних цілях була досить розповсюдженою. Так, братство передміської Львівської церкви Богоявлення позивається на одного з братчиків – маляра Михайла, за те, що він заклав церковні речі, і не зумів усі викупити, а ті які викупив не віддає до братства. Братські статuti застерігали брати з братської скарбонки жодної речі без застави, а застава мала бути у золотому чи срібному еквіваленті: “Не подобаєть з скарбцу братського жадной речі безъ застави пожити, а застава має бити альбо з золота аби през то шкоди не подлегала церков и братство” [29, арк. 6–6 зв.]. Тому братство звернулось до єпископського суду для вирішення цієї проблеми. Суд наказав Михайлові віддати ключі від братської скрині й усі речі, що він заклав, а допоки цього не виконає, братчики не мають його самі судити і чіпати [26, арк. 9 зв.]. На жаль, чим завершилась справа і чи повернув братчик усе прослідкувати не вдалось.

Те ж Богоявленське братство позивалося до міщан Львова – Павла і Григорія – щодо повернення церковного боргу у розмірі 60 злотих. Після судового засідання

постановили, так як борг значного розміру, то боржники повинні повертати його частинами по 10 злотих щороку, допоки не сплатять [26, арк. 4].

Львівське братство св. Федора часто фігурувало у єпископському суді в боргових позовах [20, арк. 70 зв.– 71, 72 зв., 73; 21, арк. 40–40 зв.; 23, арк. 57 зв.]. Розглянемо два цікаві приклади тяжби братства до львівських міщан, щодо повернення боргу. Один з таких випадків трапився 16 січня 1689 р., на судовому засіданні братство вимагало у мешканця Львова повернути борг, обвинувачений відповів, що боргу перед братством немає. Розв’язок цієї суперечки поставила присяга, занотована у книги єпископського суду, яку на вимогу суду склав обвинувачуваний, що не має жодних боргових зобов’язань перед братством [20, арк. 70 зв.–71]. У іншому випадку, мешканець міста Львова, якого також звинуватило братство у неповерненні боргу, 30 вересня 1692 р. прийшов до суду і попросив у єпископській судовій книзі зробити запис, про те, що він віддав борг [22, арк. 40–40 зв.]. Така практика впису присяг, чи мирових угод між братствами, чи братствами і світськими особами, була доволі поширеною, вона давала можливість уникнути судової тяжби, водночас зменшивши фінансові витрати на суд. Такі вписи, робились при судових виконавцях, часом і при гідних свідках та скріплювались підписами.

Причиною суперечки могла бути і каплиця, на служіння у якій могли претендувати декілька парафій. Так на суді, який очолював Йосиф (Шумлянський), братство Глинської церкви і ктитори каплиці Пресвятої Богородиці у Глинську судились за кошти, виручені з богослужінь у згаданій каплиці. Йосиф (Шумлянський) виніс постанову, що братство має повернути кошти у розмірі 200 злотих, під видом неблагословення [27, арк. 40–41]. Каплиця була приводом суперечок і жовківського братства, у книгах є позов від 22 червня 1683 р., у якому братчики глинської церкви і жовківське братство судяться за каплицю і дохід з неї [27, арк. 24].

У книгах духовного суду зустрічаємо випадок, коли сумління братчиків привело їх до суду. Так, запис від 5 травня 1682 р. вказує на те, що братчики церкви Св. Миколая у Львові зізнались перед судом у тому, що відібрали в отця гроші, що належали небіжчику, якого він хоронив. Своє зізнання записали до книг і підтвердили підписами [27, арк. 16]. Братські статuti прописували, що у випадку смерті брачтика, “братія купно съ священником” повинно справити гідно похорон [33, арк. 7 зв.]. А якщо “за душу свою что откажеть вщеникови на молитви свята, до того братство не мають вмешиватися” [33, арк. 7 зв.]. Найімовірніше, сумління братчиків і розуміння негідності вчинку привело їх до суду і змусило зізнатись у скоєному. Водночас знаходимо судову справу, у якій отець позивається до братчиків св. Федора у Львові за те, що вони без його відома похоронили небіжчика [27, арк. 52]. Ймовірно, братчики, що здійснили обряд поховання не мали наміру розголошувати справу (можливо роль відіграла фінансова сторона, адже після смерті можна було привласнити собі майно покійного). Тим не менше, коли справа набула розголосу, суд змусив заплатити покривдженному отцю вини 10 гривень, а братчикам, окрім того, ще відсидіти добу у в’язниці [27, арк. 52].

Поодинокими є випадки, коли до суду єпископського подавались позови, котрі були пов'язані з “невірними” людьми. Так, під час суду у Львові за головування на суді Йосифа (Шумлянського) у 1703 р. прийшла група міщан, що скаржилась на міське братство св. Миколая за те, що вони уклали договір оренди з “невірними людьми”, непорозуміння виникло на фінансовому ґрунті. Суд, вислухавши обидві сторони, видав постанову, що якщо договір оренди вже є укладений, то потрібно виплатити все, як передбачено у документі [26, арк. 80 зв.–81 зв.], незважаючи на те, що це договір з “невірними”. Ще один випадок з “невірним” відбувся 11 травня 1705 р. у Львові, коли до духовного суду звернувся інстигатор духовний і “невірний”, котрий позивався до братства церкви Св. Миколая, через те, що воно заборгувало йому 50 злотих [24, арк. 41].

Часто приводом звернення до єпископського суду у пошуках справедливості були суперечки за землю. Так, 30 травня 1701 р. на суді у Львові, львівське братство Івана Богослова позивалось до молодшого братчика Петра Сротовського за те, що він привласнив братську землю. Суд наказав землю залишити за братством, а Сротовського застеріг, щоб більше не наважувався сваритись з братчиками під страхом неблагословення [26, арк. 25–25 зв.]. Подібний випадок щодо привласнення землі відбувся у Щирці, де братську землю і срібло привласнив собі місцевий парох, але суд зобов'язав його повернути одне і друге [23, арк. 118 зв. –119].

Перебуваючи у середині братства, братчики повинні були протягом року сплачувати певну суму на віск. Так до духовного суду потрапила справа, у якій братство св. Онуфрія позивалося до декотрих своїх братчиків через несплату внесків на віск за цілий рік (загальна маса несплаченого воску досягла 5 фунтів). Суд, вислухавши і “змилосердившись” дозволив заплатити братчикам лише 2 гривні вини на суд, та на братство віддати 1 фунт воску. Однак, за такий непослух та порушення братських приписів винуватих братчиків постановили виключити з братства. Суд закликав братство заохочувати інших молодих людей приєднатися до чернецтва [23, арк. 16–16 зв.]. Очевидно, що єпископ очолюючи судові засідання, керувався крім іншого, постановами братських статутів, артикули яких передбачали, у разі їх невиконання викреслювати братчика з братського реєстру [34].

Наступною, великою групою позовів до єпископського суду були позови пов'язані з моральною поведінкою духовенства та церковних братчиків. Так, братство і парафіяни Щирця судилися з місцевим парохом Яном Карпінським за те, що він зловживав алкоголем і чинив “різні ексцеси”, а також за негідну священника поведінку і сварки. Духовний суд, який відбувся 24 жовтня 1701 р. у львівській кафедрі під час трилітнього помісного собору, виніс постанову позбавити отця парафії і священства, ще й наголосив, що отець не має права потім до суду міського “парафіян тягати під видом ще й неблагословення” [26, арк. 35 зв.–36]. Історія отримала продовження: ймовірно, отець виправився і став на шлях “тверезості і доброї поведінки”, так як за 5 місяців о. Ян Карпінський прийшов до храму Св. Юрія у Львові, де його було поновлено у служінні та повернуто йому парафію, однак, за умови, що він більше ніколи

не буде “негідно себе поводити” під страхом втрати парафії та позбавлення сану назавжди [26, арк. 42 зв.]. Подібний випадок з позбавленням священничого сану відбувся 16 травня 1694 р., у книзі духовного суду було зроблено запис про те, що братство і парафіяни св. Миколая у Кам’янці-Струмиловій, позиваються до пароха за те, що “різні ексцеси витворює, які суперечать його стану, б’є власних родичів, а також бив і “скривавив” парафіян”, крім того зловживав алкоголем. Суд виніс постанову позбавити священства, заборонити здійснювати будь-які таїнства, крім того, запроторити до кафедральної в’язниці [23, арк. 17–18]. Подібну проблему з “негідним” парохом мало і братство при церкві у Голов[с]ьку. Так, братчики неодноразово скаржились в суді на місцевого пароха, за те, що той часто при церкві “чинить галас і неможливість відправляти службу Божу” [23, арк. 4–4 зв.], та за п’ятику [23, арк. 22 зв.–23]. Зрештою суд, після проведеного розслідування, яке включало скликання комісії з цієї справи, віддаляє отця від парафії, а братству наказує постаратись знайти собі гідного отця [23, арк. 23]. Братство і парафіяни з с. Янова позивались до свого отця “перед свідками віри гідної” про те, що отець їх зневажав, привласнив церковні книги і пиячить. Суд першочергово наказав отця відлучити від парафії. Однак, “з своєї ласкавості” пом’якшив покарання, наказавши отцеві відсидіти карцер протягом чотирьох тижнів, і за цей час виправитись, а якщо і після цього буде чинити безчинства, то тоді відсторонять його від парафії [26, арк. 68–68 зв.]. Конфлікти з священниками відбувались і через внутрішні непорозуміння, так на єпископському суді, братство церкви у Роздолі позивалось до свого пароха за те, що він загубив їх “братський комісарський декрет”. Суд наказав отцю власним коштом з єпископської канцелярії виписати новий декрет під видом неблагословення [27, арк. 56 зв.]. З приводу “комісарського декрету” є ще один запис у судовій книзі. Єремій Дзюбала – старший братчик при церкві у Щирці, скаржить на інших братчиків за те, що вони не підкорюючись комісарському декрету, під час Служби Божої сажали його до куні, били, зчиняли галас і відібрали майно [17, с. 88–94]. Суд у цій справі, наказав майно повернути, Єремію перепросити, і жити у мирі та любові [17, с. 94]. Очевидно, братчики не вважали за потрібне повернути борг Єремії, так як справа отримала продовження. У повторному позові, Єремій знову судився з братчиками через те, що не заплатили йому за роботу (ймовірно, що це робота з благоустрою храму). Вислухавши позивача, суд наказав повернути йому 100 злотих, а о. Андрію (місцевому пароху) сплатити 100 злотих, за те, що сильно запустив храм, крім цього і братство мало заплатити штрафу 100 злотих на суд за те, що не доглядало церкви [17, с. 75–81]. Чи виконали вони єпископську волю, на жаль не вдалось прослідкувати.

Часом братчики, незважаючи на заборону, що була прописана у братських артикулах, зверталися до світського суду. Так, у судові книги був зроблений впис 4 вересня 1669 р. з якого випливає, що братчики церкви Воздвиження позиваються проти інших братчиків цієї ж церкви, про те, що вони винесли за поріг братського

дому справу і звернулись до світського суду, чим порушили братський устав, про що законослухняні братчики і зробили запис у судовій книзі [17, с. 86]. Схожа справа фігурувала на суді у Львові 21 червня 1700 р.: Андрій Дем'янович – братчик церкви Св. П'ятниці позивався проти Семена, братчика цього ж братства, за те, що він, незважаючи на заборону і братський статут, посмів звернутись до світського суду у вирішенні спірного питання, мотивуючи це тим, що він (світський суд) дешевший. За таку неповагу і нехтування братських статутів Суд зобов'язав Семена заплатити за провину 10 гривень на суд, відбути день ув'язнення на дзвіниці і перепросити Андрія та інших “гідних людей” [26, арк. 8 зв.–9].

Частими причинами для позивання до суду були також образи, побиття та зневага. У судових книгах достатньо записів про це. Наприклад, при церкві Різдва Пресвятої Богородиці братство утримувало будинок зі школою і, відповідно, несло відповідальність за своїх вчителів. Широкого розголосу у місті набула справа, що розглядалась у суді з приводу побиття вчителем свого учня. Збереглася протестація від 10 квітня 1694 р. [23, арк. 13–13 зв.]. У якій “убогий” студент тарнавської школи Юліан позивався проти свого вчителя Симеона, котрий безпідставно та жорстоко побив його кием, а також обкидав камінням, завдавши настільки сильних травм, що потерпілий мало не помер (під час судового засідання учень розповів про важкі поранення плечей, правої руки й ноги) [23, арк. 13–13 зв.]. На цього ж дидаскала була ще одна скарга від 4 лютого 1694 р. [26, арк. 40] зі сторони львівських міщан Івана Бахцяка і його дочки Анастасії. Іван Бахцяк стверджував, що “минулого четверга” вчитель разом із своїми студентами Мартином Лаговським, Андрієм Самборовичем та іншими особами опівночі увірвалися на весілля, що відбувалося в домі “uczsiwego” протестанта Івана Дунчика, побили його, ображали, бійка заторкнула й інших гостей весільної забави, крім того свідки стверджували, що крім розбою нападники почали грабувати гостей [26, арк. 40 зв.]. Усі ці дії позивач пояснював зневагою до протестантів. Вважаючи своїм обов'язком донести до суду правду, позивач власним підписом ствердив звинувачення у судових книгах і вимагав від суду покарання винних. Тарнавське братство Різдва Пресвятої Богородиці, яке у тій чи іншій мірі несло відповідальність за скоєне, цього ж дня делегувало до львівської катедри делегацію з братчиків, а саме – старшого братчика Андрія Гловецького, вїйта Тарнавської юридики Івана Михаловського, а також Миколу Ніжинського та Юрія Струмилецького, які добровільно підписалися в окремому судовому акті як представники обвинуваченого дидаскала Антоній Чарнушовича, тим самим стаючи співвідповідальними за скоєне своїм підопічним. На жаль, остаточного декрету цієї справи віднайти не вдалось. Вперше у науковий обіг, історію цього позову ввів Богдан Лазорак, [15, с. 113–114]. Найімовірніше така поведінка братства, виходячи з слів позивача про зневагу до протестантів, була зумовлена складними відносинами поміж протестантами та уніатами на Тарнавці.

Висновки. Матеріали книг духовного суду Львівської єпархії 1668–1708 рр. відображають соціальне, релігійне і культурне життя тогочасного суспільства.

Спроба систематизації і комплексного аналізу судових актів, що стосуються конфліктів церковних братств Львівської єпархії у період перебування на львівській кафедрі владики Йосифа (Шумлянського) показує, що найчастіше до послуг духовного єпископського суду братства звертались з приводу майнових суперечок (привласнення чужих речей, повернення боргу); суперечок пов’язаних з негідною поведінкою священників, які були на парафіях, де перебували братства, чи братчиків (побиття, зневага, образи); справи, пов’язані з релігійною та харитативною функціями братств. Таким чином, братства старались забезпечували контроль за належним виконанням усіх релігійних практик як обрядово-літургійних, так і канонічних у межах своєї парафії, дотримуватися гідного відношення поміж братчиками. Отже, висока моральна свідомість, що була всередині братств, яка приводила до викриття та притягнення парафіянина-порушника до судової відповідальності, була необхідною гарантією для виконання церковних приписів, передбачених у братських статутах, чи усталених раніше церковними соборами [35]. З опрацьованих документів видно, що однією з особливостей братств була солідарність і зв’язок між усіма членами братства, судові книги неодноразово наголошували на цьому. Розмаїття судових справ церковних братств розкриває особливості їх релігійної і фінансово-господарської діяльності, показує взаємини як у самому братстві, так і поміж іншими братствами, та дає зрозуміти, що братства були важливими складовими тогочасного суспільства.

1. У Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка зберігаються виписки з судових книг за владцтва Арсенія (Желіборського). Вони стосуються суперечок між братствами Св. Івана Богослова і Св. Миколая у Львові 1649 р. (Ф. 3. Оп. 1. Спр. 412/6, 412/7); оскарження львівським єпископом братства Св. Онуфрія у Львові (спр. 412/9) та деяких інших справ внутрішнього єпархіального життя (спр. 657/21, 657/22).

2. Дашкевич Я. Адміністративні, судові і фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1969. Вип. 4. С. 132.

3. Wyczawski H. E. Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych. Kalwaria Zebrzydowska, 1989. S. 227.

4. Навроцька А. Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668–1674 років (зі збірки Національного музею у Львові) // Український археографічний щорічник. Нова серія. Київ, 2010. Вип. 13/14. С. 284–303.

5. Сецинский Е. Семейная жизнь в Подолии в первой половине прошлого века // Киевская Старина. 1891. Т. XXXIII. С. 56–67.

6. Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині 18 ст. // Записки НТШ. 1912. Т. 109. С. 39–90.

7. Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині 18 ст. на основі візитацій М. Шадурського 1759–1763 рр. // Записки НТШ. Т. CX. С. 137–160.

8. Скочилася І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископського-консисторського суду Львівської єпархії 1700–1725 років // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 425–438.

9. Павлишин А. Книги духовного суду як джерело вивчення історії монастирів Львівської єпархії в часи владцтва Йосифа Шумлянського (1668–1708) // *Rocznik Europejskiego kolegium Polskich i Ukraińskich uniwersytetów. Lublin*, 2004. S. 103.
10. Лазорак Б. Перехід церковних братств до унії у контексті реформ крилосу єпископом Йосифом (Шумлянським) // *Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич*, 2012. Вип. 3. С. 54–63.
11. Лазорак Б. Нові епізоди до історії Львівського Преображенського братства у XVIII ст. // *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич*, 2011. Вип. 14/15. С. 485–518.
12. Лазорак Б., Досин Д. Кілька нових фактів до історії братських шкіл Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії (XVIII ст.) // *Молодь і ринок. Дрогобич*, 2012. № 2 (85). С. 130–136.
13. Лазорак Б. Львівське церковне братство св. Спаса “на суді духовному, єпископському, консисторському...” (XVIII ст.) // *Апологет: матеріали III Міжнар. конф. Львів*, 2011. С. 49–55.
14. Лазорак Б. Духовна Феміда і церковне братство Різдва Христового у Жовкві (друга половина XVII–XVIII ст.) // *Історія релігій в Україні: наук. щорічник. Львів*, 2015. Кн. I. С. 98–106.
15. Львівське церковне братство Різдва Пресвятої Богородиці “На Тарнавці” в світлі маловідомих і нововіднайдених джерельних свідчень XVII–XVIII століття // *З історії західноукраїнських земель. 2015. Вип. 10/11. С. 89–132.*
16. Лазорак Б., Смуток Л. “Діялося у Кам’янці-Подільському року Божого 1664 на суді духовному консисторському”: конфлікт кам’янецького намісника Михайла Гунашевського з духовенством, руським магістратом і парафіяльною громадою церкви Івана Хрестителя // *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич*, 2012. Вип. XVI. С. 447–474.
17. Національний музей у Львові ім. А. Шептицького (далі – НМЛ). Ркк 151. 113 с.
18. НМЛ. Ркл-58/1. 93 арк.
19. НМЛ. Ркл-58/2. 88 арк.
20. НМЛ. Ркл-58/3. 80 арк.
21. НМЛ. Ркл-58/4. 7 арк.
22. НМЛ. Ркл-58/5. 72 арк.
23. НМЛ. Ркл-58/6. 132 арк.
24. НМЛ. Ркл-58/7. 64 арк.
25. НМЛ. Ркл-58/8. 120 арк.
26. НМЛ. Ркл-59. 93 арк.
27. НМЛ. Ркл-61. 89 арк.
28. Повний перелік братств наступний: 1. “Bractwo S. Spaskie. 2. Bractwo Zniesieńskie. 3. Bractwo Hołowskie. 4. Bractwo Czestnokreskie. 5. Bractwo Woskreseiskie. 6. Bractwo Tarnawskie. 7. Bractwo Fedorowskie. 8. Bractwo Bohoiawłenskie. 9. Bractwo SS. iatnic. 10. Bractwo Błahowiszczenskie 11. Bractwo Święto Nikolskie 12. Bractwo Święto Onufryiskie 13. Bractwo Bohosłowskie”.
29. НМЛ. Ркл-128: Братські артикули. 40+[30] арк.
30. НМЛ. Ркл-415: Касова книга братства церкви с. Сухоріче (1777–1789). 43 арк.
31. Капраль М. Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали. Львів, 2016. ХCV+328 с.
32. Франко І. До історії церковних братств на Галицькій Русі // *Записки НТШ. 1898. Т. XXI. С. 1–5.*

33. НМЛ. Ркл-83: Братські артикули братства у с. Угорники (церква св. Юрія). 13 арк.
34. Лотоцький Ю. Правила для православного братства, учрежденного 1736 года. При Петропавловской церкви въ г. Каменце Подольскомъ // Подольския Епархіальныя Ведомости. Часть неофициальная. 1863. № 11. С. 439.
35. Скориляс І. Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть. Львів, 2006. 464 с.

SUMMARY

Navrotska Anna

Legal cases of church brotherhoods for 1668–1708 (based on the analysis of the books of the Spiritual Court of the Lviv diocese)

A considerable amount of court papers dealing with church history dating back to Bishop Joseph Shumlyanskyj (1667–1708) from the collection of Lviv National Museum is introduced into scientific circulation. It is noticed that the analysis of the books of Lviv eparchy's episcopal court makes it possible to better investigate the history of the fraternal movement. It is stated that the analysis of studied period's sources allows to come to conclusion considering the rise of the fraternal movement's activity and the process of its disciplining. The types of court cases of the church fraternities which functioned across Lviv eparchy and petitioned the church court are analyzed. The following groups of petitions to the episcopal court are singled out: proprietary cases (the main body of the petitions); petitions considering clergy (inappropriate behavior, ousting or installing of the parochial priest); cases that deal with the fraternities' internal structure and its functioning; cases dealing with the aspersion against the honor and reputation, disputes over fraternal statutes' violations; an attempt to generalize the fraternities' internal and the outer conflicts of the second half of the 16th – early 18th century. On the basis of court affair and draft protocols different aspects of the fraternal religious, cultural and social life in the society are depicted, as well as the peculiarities of the fraternal religious and financial-economic types of activity. It is stressed out the characteristics of the fraternal statutes' functioning and their application in the frat boys' day-to-day lives. The motives behind the petitions to Lviv eparchy's episcopal consistorial court and characteristics of their resolutions are studied. The legal principle of settling the disputes between the fraternities is emphasized. It is noted that the considerable amount of studied court cases allows the better understanding of the fraternities' inner life, their moral, religious and charitable functions. Based on the explored and processed court affair and draft protocols the fraternities' high moral consciousness and the fraternal movement's intensive development at the beginning of the 18th century are shown.

Keywords: church fraternities of the Lviv diocese, the Lviv Spiritual Episcopal Court, court protocols, the National Museum in Lviv